

Paggamit ng Wikang Pilipino: Muling Pagsasalamin ng Kaisipang Pinoy

MR. ARIEL VALERIO (Galian sa Arte at Tula): Ang ating kasaysayan ay isang komunal na salaming dinurog ng sunod-sunod na pananakop. Sa bawat yugto ng kasaysayang ito, sa isang sinkronikong pagbabalik-tanaw, makikita ang unti-unting pagbibitak at pagkabasag ng salamin hanggang ang tanging malabi para sa susunod salinlahi ay mga bubog ng pagkalupig at pagkagapi. Subalit sa isa pang dimensiyon ng kasaysayang ito, sa dayakronikong pagbabalik-tanaw, mapapan-sin din ang bertikal na oposisyon o pagtutol ng mga makabayan at makabansang lagi't laging nagkakapit-bisig upang pulutin ang mga bubog ng realidad at buuin muli ang kabihasnang Pilipino. Sa ganitong pagsulong ng kasaysayan, ang realidad ay hindi isang larawan lamang na nalalabusaw o lumilinaw sa isang batis na nakadipa sa kalangitan. Manapa, ang kasaysayang ito bilang di nasusulat na koda ng sibilisasyon ay naglalantad ng iba't ibang realidad depende sa kung sino ang naghahayag ng realidad na ito.

Ang pag-unlad ng ating literatura ay may kaakibat ngunit di laging kawangis na kilos ng kasaysayan dahil ang literatura, bagamat produkto ng panlipunang praxis, ay may kakayahan ding humubog ng realidad.

Bago dumatal ang dantaon ng pananakop, ang ating literatura ay komunal at may natural na gamit sa pormasyong sosyal. Ang mga bugtong, salawikain at tanaga ay may ganitong katangian -- gayon din ang ambahan ng mga Mangyan; ang mga awit ng Tagalog; ang ibil at bicbic, alisig, at salidumay ng Kalinga; ang hadiz, luguh at langan bataq-bataq ng Tausog; maging ang mga epiko ng Maranao (darangan), Manuvu (uyegingen), Bukidnon (olaging), Iloko (Lam-ang), Bikol

(Ibalon), at iba pa. Ilan sa mga katutubong anyong ito ay buburahin ng kolonisasyon, may ilan pang makikibagay sa panahon, at may ilan pa ring nabubuhay hanggang ngayon.

Ang pangunahing isyu sa ating literatura ay hindi simplistikong pagtatakda ng artipisyal na oposisyon ng luma at bago, romantisista at moderno, tradisyunal at makabago. Masalimuot ang ating kabihansang gumagamit ng higit 100 wika, pinaghihiwalay ng pulo-pulong kalikasan, patuloy na ginagahis ng dayuhang lakas. Sa ganitong sitwasyon, ang paggigiit sa kontradiksiyon ng balaغتasista at modernista ay magpapakita lamang ng kamangmangan sa mas malalalim na ugat at sugat ng ating kasaysayan, kundi man tuwirang magdulot ng mapanghating pananaw sa isang panahong higit na kailangan ang mapagbigkis na kalinga ng mapagpalayang kamalayan.

Ito naman ang pangunahing gamit ng literatura sa anumang lipunan: palayain ang kamalayan ng mambabasa.

Ang Banal na Bibliya bilang tekstong pampanitikan ay may ganitong katangian. Tunguhin din ito ng pagtatalo nina Plato at Aristotle sa imitasyon o *mimesis*. Maging ang *dulce et utile* na pamantayang inilatag ni Longynus ay tumutukoy sa silbi ng panitikan sa mambabasa. Ang paglaya ay rekisito ng pag-unlad. Ang paglabag sa natural na batas ng literatura ay magdudulot ng pagkabansot at labis na kasawian.

Sa ganitong tunguhin ng literatura, walang ibang instrumento ang manunulat kundi ang wika. At ano nga bang wika ang ginagamit ng manunulat? Walang iba kundi ang wikang gamay o kinasanayan niya at ng kanyang mambabasa. Pero paano nga kung higit 100 wika ang sinasalita ng ating kabihansan? Dito pumapasok ang usapin ng wikang pambansa na laging ipinaglalaban ng kilusang mapagpalaya. Subalit dahil masalimuot din ang ating kasaysayan, nagiging masalimuot din ang mga usapin sa wikang pambansa. Maaari siguro nating ipasa sa mga linggwista ang pakikipagbalitaktakan sa mga isyung ito, ipasa natin nang may pananalig at paniniwalang mayroon tayong isang wikang pambansa, ang Filipino, na ipinagtagumpay at patuloy na ipagtatagumpay ng sambayanang nakibaka para rito.

Sa aming organisasyon -- ang Galian sa Arte at Tula (GAT) -- bawat makata ay may sariling paraan ng paggamit sa wika. *Idyolek* ang tawag dito ng mga linggwista. Sa kasalukuyan, isang di binibigkas at di rin nasusulat na patakaran ng kasapian ang pagluluwag sa paggamit ng wika kaya iba't iba ang hibo o tekstura ng mga akda.

Pansinin halimbawa ang "Sag-og" ni Fidel Rillo na sinulat sa mga unang taon ng nakaraang dekada:

Nagbabangon ang gunitang nakabihis sa pulbura
Binabaybay ang larangang lagi't lagi ay may mantsa;
Hinahanap ang libingan ng nasawing magsasaka.
Binubughan ang kalansay ng maapoy na hininga;
Nagtatanim ng panandang malalim at kulay pula
Na may ukit ng pangakong hinding hindi mabubura.

Ang kadalisan ng kanyang wika sa tulang ito at sa iba pa niyang mga tula ay hindi na makikita sa isang sanaysay na sinulat niya kamakailan para sa antolohiya ng mga batang myembro ng organisasyon:

Pag-aaksaya ng oras na lamang kung magiging punto pa ng debate ang nagawang tulong o kasiraan ng mga palihan dahil magiging kasingkapal ng mga nalamukos o nakwadrong manuskrito ang mga argumentong susumpa o pupuri sa epekto ng mga ito sa kabataang manunulat. Gayunma'y mahalagang masiyasat ng mga nagpapalakad ng mga palihan ang mga metodolohiyang ginagamit sa pagsusuri ng mga akda upang maiangkop sa pangan-gailangan ng mga bagong dugo.

Sa kabilang banda, basahin natin ang isang tula ni Lilia Santiago na pinamagatang "Supling Tayo ng Iisang Sigwa":

Pagkat isa itong paglalakbay -- ang pagtugpa sa unos

May nakaabang na patibong sa bawat pagliko
May balaraw na tumutugis sa mga nagpapatuloy
At kayrami na nilang lumilisan
Mga panlalakbay na binuwal ng unos --

Mapapansin sa tulang ito at sa iba pang tula ng makata ang mga imahen at talinghaga ng tulang Tagalog tulad ng "patibong," "balaraw," "bagting sa kudyapi," "daluyong sa karagatan," "tutudlain ang ulan," "ititimbuwan ang kidlat," at iba pa. Ang istilo niya ng pagsusulat ng prosa ay hindi gaanong nalalayo sa kanyang tula.

Isa pang makatang GAT, si Romulo Sandoval, ay may iba namang tekstura sa pagtula. Pasadahan natin ang ilang linya sa tulang "Ang Ebanghelyo Sang-ayon kay San Fermin, Propetang Tagatrumpeta ng Maiinam na Balita":

Sino'ng magsasabi na pinipigilang kayo'y umasenso?
Dapat pa ngang magsilukso
sa ligaya pagkat suweldo
ay pagkatataas, at nangagtatamo,
nakapag-uwi ng kung anuanong bonus, benepisyo.
At di dapat kainggitan
sina Senyor Marquez at mga kaanak, ang mga dayuhan
at batalyon ng bataan
kahit sila ang may-ari
sa pabrika't plantang kakaukaunti,
ilan lang kumpanya, ilang korporasyon
ng rosкас, bolitas at ehe sa ating pambansang pagsulong.

Mapapansin sa tulang ito ang mga salitang Ingles na binaybay sa Filipino, mga salitang masakit sa tainga ng isang purista ngunit malikhaing nagamit ng makata sa kanyang pananalinhaga, isang pananalinhagang may tiyak na pinaghahandugan.

May mga makatang GAT din na nagpapalawak sa bokabularyo ng Filipino mula sa iba't ibang wika sa Pilipinas. Halimbawa rito ang "Sa Tubuhan" ni Donato Alvarez, ang buong koleksyon ni Jun Cruz Reyes tungkol sa Negros, ang koleksyon ng mga tula ni Herminio Beltran na ilalabas ng Kalikasan Press sa tatlong wika: Ingles, Filipino at Iloko. Pero kung naghahanap tayo ng mga tulang masang-masa ang dating, wika nga, walang iba kundi ang mga tula ni Tomas Agulto, ang aming organikong intelektwal sa kategorya ni Antonio Gramsci. Sa "Ang Magandang Babae sa Sta. Elena," unang koleksyon ni Tomas Agulto, nakaugat sa lupa ang linggwahe at mensahe ng makata

Bundok Bongao, sumanib ka sa katauhan ng isang Panlima
Na naghiram ng iyong pangalan,
Isang kawman ang mga Badjao
Na may sumpa at panatang aahon at aahon sa lupa.
Sa lupang pangakong para ba sa Muslim,
Tausug, Sama Dea o Kristyanong ligaw?
Bantayog ka't moog ng sibilisasyon
At bukal ng sining ng anak ng dagat:
Sa leleng at kuntaw
Sa tepo at lepa
Sa mga kabibi't taklobo ng bugtong.
Paano uusalin ang dasal sa tampat
Para ulinigin ng banal na Tuhan
Na dapat hatiin ang bunga ng lupa
Gaya ng biyaya ng hangin, ng dagat,
Walang pagtatangi sa sektor o lipi?

Taglay ng idyolek ni Tomas Agulto ang mga katangian ng wikang Filipino. At marahil, ganito ang magiging direksyon ng ating wikang pambansa sa paggamit ng mga manunulat. Ang mga akdang tulad nito ay isang mainit na dibdib at masuyong bisig ng sambayanan na lagi't laging kumakabig sa atin sa pambansang realidad.

Ang wika ng tula ay may layuning higit pa sa pagkakaroon ng sariwang talinghaga, naiibang tinig, makinis na sining, sapagkat ang wika ng tula ay wika ng sambayanang pumipiglas at lumalaya. Ang pagtiwalag sa dakilang mithiin ng sining na ito sa ating panahon ay paglabag na rin sa batas ng pag-unlad, ang natural na batas ng kasaysayan.

Mula sa mga bubog ng realidad na kuyom ng ating maramot na sensibilidad -- dahil akala nati'y kuyom natin ang katotohanan -- unti-unti nating ilahad ang mga palad upang ang mga bubog na iyan ay magsanib-sanib tungo sa isang mas malawak na realidad hanggang tumiim sa ating malay at di malay na kabihasan ang rubdob ng paglaya -- sa pamamagitan ng wika, sa pamamagitan ng tula, sa pamamagitan ng mga aninong naglalamay nang hindi humihiling sa atin ng munti mang pagdamay kundi maigting na pananalig sa tagumpay. Wika nga ni Tomas Agulto sa "Bawat Bagong Ilog ay Isang Pananabik":

Tandaang sa ating paglisan,
Bawat bagong bukas na ilog na ating lulusungin
Ay ang dating pananabik sa lilim ng bubong
Ng mag-anak, na mangingisdang nagbukas sa atin
Ng pinto, kaldero't maligamgam na banig.

MR. GARY GRANADA: Kapag gumamit ako ng wikang Pilipino, unang-unang nararamdaman ko ay ang immediate "sense of protest." Automatic ang atmosphere ng protesta sa kasalukuyang kultura ng mga naghaharing uri. Halimbawa, sa amin sa simbahan maraming misyonaryo. Kapag sumasamba kami ay Ingles ang ginagamit dahil kung magsasalita kami ng tuloy-tuloy sa Pilipino, hindi maiintindihan ng mga puti. Pero Pilipino ang mas naiintindihan ng mga kasama sa simbahan, kaya nagkakaroon ng tensiyon. Ang "sense of protest" ay malinaw na malinaw sa paggamit ng Pilipino. Ang pangalawa kong nararamdaman ay ang "sense of community." Dahil pino-protestahan ang dominanteng kultura, kapag nagsalita sa wikang Pilipino (o kahit anong dialect, Cebuano man ito kung Cebuano ang kaharap), magkakaroon kaagad ng "sense of community." Kagaya ng pumupunta sa ibang bansa, kapag mayroong narinig na nagsasalitang Pinoy, sumisibol kaagad yung "family feeling." Ang salitang Pilipino ay epektibo lalo na kapag nagsasalita sa picket lines, kung saan mahirap magsalita ng Ingles dahil mahirap mapadaloy ang "sense of identification." Pangatlo, ako ay nagpupunyaging magsulat sa wikang Pilipino bilang respeto ko na rin sa wikang Ingles. Sa pakiramdam ko, kung hindi rin lamang mangangalahati ang galing ko kay Shakespeare, Paul Simon, Hemingway, o Robert Frost, nakakahiyang mag-Ingles. Mahirap mag-Ingles dahil maraming mga nuances 'yan. Iba ang mga symbol. *Trying hard* lang ang magpumilit gamitin ito. Kung ganoon ang kalalabasan ko kapag nag-Ingles ako -- huwag na lang.

Ang pangunahing dahilan kung bakit ginagamit ang Pilipino ay dahil sa komunikasyon. Nguni't hindi naman ganoon kasimple na kapag ang isang tao ay nag-Pilipino, nationalist na siya. Communication takes precedence over language. Kung бага, kung hindi nagkakaintindihan sa Pilipino, ang mahalaga ay malinaw na nailalahad ng nagsasalita ang ideya niya. Aanhin natin ang Pilipino kung hindi natin kayang ilahad ng maganda ang isang ideya? Kung nagkakaintindihan tayo sa Pilipino, kailangang gamitin ito. At ninety-two percent ng mga Pilipino ang nakakaunawa sa wikang Pilipino. Pero ang pinakamalalim na dahilan dito ay ang pagnanais makapag-communicate. Dito papasok ang tanong na "Ano ba ang dapat na Pilipino, 'yung pormal ba o 'yung sa kalye?" Bilang taga-kalye, nasa kalye ang Pilipino ko. Hindi pormal sa Pilipino, pati syntax o grammar, pero epektibo dahil ito naman ang ginagamit sa gothang ng mga driver kapag kumakain. Doon sila nagkakaintindihan. Mas mahalaga ang maiparating muna ang ideya kaysa sa paggamit ng precise language.

Sa paggamit ng wika kailangan ding isaalang-alang ang porma bilang art na may dalawang

bahagi: porma at nilalaman. Ang art ay pumapasok sa paggamit ng porma. Sa porma, hindi lang basta nasa Pilipino ang tula, iskrip o awit ay ayos na. Papasok at papasok pa rin ang kapamaraan ng paggamit ng wika o creativity. Dito rin papasok ang usapin na kung alin ang mas epektibo? Ang komposisyong Pilipino ay hindi epektibo kung hindi gagamitan ng device ng disiplina. Ang paggamit ng tamang device ay nakakatulong makamit ang agenda. Halimbawa, kung ang agenda ay upang kumbinsihin ang kausap, nakasalalay rin ito sa device na ginagamit.

Ang lengguwahe o ang paggamit ng Pilipino ay poor substitute sa isang responsableng social framework. Puwedeng magsalita nang magsalita ng Pilipino nang walang malinaw na political o social framework. Hindi rin maka-Pilipino ang sasabihin ng isang indibidwal. Kaya, mahirap sabihin na porke nag-Pilipino, malinaw ang pagka-Pilipino. Sa entertainment industry natin panay ang gamit ng Pilipino pero ang esensiya ng sinasabi ay walang pagka-Pilipino. Hindi maka-Pilipino kasi walang framework na ginagamit para maisalarawan ng malinaw ang karanasan ng lipunan.

MR. HEBER BARTOLOME (Organisasyon ng mga Pilipinong Mang-aawit): Sa wika naka-ugat ang kultura ng ating lahi. Sa paglikha ko ng kanta, mahalaga sa akin ang paggamit ng sariling wika. Laging sinasabi ng mga Filipino composers na ang Pilipinong komposisyon daw kahit ito pa ma'y nakasulat sa Ingles, basta likha ng Pilipino, ay matatawag na likhang Pilipino. Naniniwala ako na sa paggamit ng sariling wika o anumang dayalekto lamang tayo nagkakaroon ng pagka-Pilipino, dahil ang tunog mismo ng salita ay musika. Ang banghay, bigkas o syntax ng salita mismo ay may angking tunog na naka-ugat sa gawain ng tao. Halimbawa, sa magsasaka, ang tunog ng salitang araro, tiningkal, pilapil; gayundin ang karpintero, ang salitang pako, martilyo -- lahat ng mga salitang iyan ay naka-ugat at kaugnay ng pangaraw-araw na buhay nila. Kapag ginagamit ito sa isang porma ng sining, halimbawa sa kanta, lumilitaw ang tunay na anyo o kulay ng buhay. Dito lamang makikita ang tunay na larawan ng buhay ng Pilipino.

Ang nagtulak sa akin na lalong gamitin ang Pilipino ay ang pagrebelde ko laban sa wikang Ingles. Dito sa atin kasi, may umiiral na pananaw na ang gumagamit ng salitang Ingles ay matalino at ang gumagamit ng salitang Pilipino ay bobo. Taglay ng karamihan ang ganitong maling paniwala. Halimbawa, ang mga security guard ng mga gusali, papapasukin ang bisita kapag direktso ang Ingles; kapag hindi marunong mag-Ingles ay hindi papapasukin. Noong high school, may patakaran na kailangang magsalita ng Ingles kundi magbabayad ka ng diyes sentimos. Hindi ako puwedeng mag-Tagalog pero kapag nag-Ingles naman ako, pinagtatawanan ako. Sa klase, hindi ka makapagtanong sa teacher mo dahil kailangan tama muna ang grammar mo. Palagay ko ito ay nakakabagal ng edukasyon. Dito sa U.P. required kang kumuha ng English. Ang kurso ko noon ay Fine Arts, at sabi ng teacher ko sa Spanish ang mga estudyante daw sa Fine Arts ay bobo dahil laging bagsak sa Spanish. Sa una kong kuha ng English bagsak din ako. Pero napatunayan ko sa sarili ko na hindi ako bobo dahil, tulad ngayon, inimbita ako ni Randy David para magsalita dito. Siguro hindi ako bobo dahil inimbita ako dito.

Ang bawa't likha ko ay mayroong taglay na emosyon ng paglaban sa kulturang ipinipilit sa atin. Ang wikang Ingles o wikang dayuhan, bagama't totoong dapat ding matutunan para sa komunikasyon sa ibang bansa ay hindi natin dapat maging wikang pambansa dahil maliban sa sariling wika ay marami pa tayong dayalekto. Maaari tayong pumili ng isa o magkaroon kaya ng kombinasyon ng mga dayalekto. Sanay naman tayo sa halo-halong kultura. Ang dugo naman natin ay halo-halo din. Doon sa mga tanong ng mga Cebuano na kung ano ang dapat na pambansang wika -- nakakabigo na ayaw nilang tanggapin na ang Tagalog ang pinakamalawak na ginagamit at ang dapat gawing basihan ng wikang Pilipino. Ngayon kung gusto lang nilang i-preserve ang Cebuano, willing ako na gawin itong pambansang wika -- huwag lang Ingles. Kahit Ilokano pa, huwag lang Ingles. Handa akong pag-aralan ito, huwag lang ipagpilit ang wikang Ingles. Pero ako ay Tagalog at Tagalog ang ginagamit ko sa paglikha ng kanta. Dahil Tagalog ako, doon ako sa wika ko lilikha.

Napapansin ko, kapag tinatangka kong isalin ang mga kanta ko sa Ingles ay pumapangit ang mga ito. Pero sigurado ako na kapag sa ibang dayalekto isinalin ito, mare-retain yung kalidad. Paniwala ko na sa lengguwahe ay nakasalalay ang sariling atin.

Mayroon namang mga salitang banyaga na walang katumbas na eksakto sa wikang Tagalog, halimbawa ay nars, doktor, basket, eskaletor, o elebeytor, na maaari nating tawaging isa sa mga bokabularyo natin dahil ang gumagawa naman ng wika ay ang mga tao na gumagamit nito at hindi ang mga linggwist. Ang mga pangaraw-araw na paggamit ng mga tao ng wikang Pilipino ay dapat maging malaya.

Ang mga salita ay nalilikha ng mga grupong gumagamit nito. Nagkakaroon halimbawa ng subculture gaya ng sa chess players, mga gay groups, kung kaya kahit hindi sward ay nagsasalita na rin ng gay talk. Lahat ng mga nababasa natin sa diyaryo, tabloids, naririnig sa radyo o telebisyon ay nagiging hagdanan para sa pag-unlad ng wika. Ang pag-unlad ng wika sa pamamagitan ng paggamit dito ng mga tao ay hindi puwedeng pigilin. Kaya sa usapin ng pagtatalo kung ano ang wika, ang dapat marahil na batayan ay kung ano ang totoo, kung ano ang ginagamit ng mga tao. Isandaang taon mula ngayon, ang mga salitang balbal ang magiging pormal. Dati ang salitang Ingles ay pormal ang dating sa atin, at ang salitang Pilipino ay impormal. Ngayon ay hindi na totoo iyan. Ang Pilipino ngayon, kailangang panindigan ng bawal isa sa atin anumang probinsya galing.

Pero 'yung "Filipino," hindi ko maintindihan kung bakit dapat "F."

MR. JOSE BARTOLOME (*Sic O'clock News*): Ang kahalagahan ng lengguwahe ay sa komunikasyon. Sa larangan ng telebisyon, walang conscious na effort ng pagtataguyod ng wikang Pilipino. Kadalasan, ang hinahanap ay epektibong pamamaraan na gagamitin upang maiparating sa audience ang mensahe para ma-attract ang audience na nanonood lamang basically for entertainment o kaya'y para pakinggan ang mensahe. Mahalaga na tukoy muna ang audience, sino ang kausap, ano ang salitang ginagamit o naiintindihan nila. Sa *Sic O'clock News*, malinaw sa conceptualization nito na ang audience ng programa ay ang mahirap o yung tinatawag na class C-D-E. Hindi na baleng hindi manood ang taga-UP o Ateneo (class A-B) basta manood sa amin ang mga tindera sa palengke o overseas workers na nagbabakasyon sa Pilipinas.

Ang programang ito ay may bahagi ng pagbabalita ng foreign news. Halimbawa, ang kaguluhan sa Burma. Kadalasan, sa unang tingin ng mga overseas workers o tindera sa palengke, ang ganitong balita ay walang kinalaman sa buhay nila. Ngunit ito'y hinahanapan ng paraan upang mai-ugnay sa buhay para magkaroon na ng pakialam ang ordinaryong mamamayan. Sa partikular na halimbawa, naging solusyon ang pagpasok ng konsepto ng food riots sa Burma. Nagsimulang magkaroon ng pakialam ang mga Pilipino dahil dito sa Pilipinas, naghihirap din tayo sa pagkain. Kaya nahanapan ito ng lengguwaheng angkop sa atin.

Sa tingin namin, kung seryoso nang pinag-uusapan ang problema, mas epektibong pamamaraan ang pagpapatawa o satire, pero seryoso ang mensahe. Sa pagpapatawa, kailangang laruin ang lengguwahe para ma-engganyo ang audience, at kasabay na rin dito, naipaparating ang mensahe. Halimbawa, dahil "gustong-gusto" namin ang Amerika, ang tawag namin dito ay "tadong-Unidos" at ang tawag naman sa presidente ng Amerika ay "Bushabos." Tapos, kung ang tawag sa Congressman sa Pilipino ay "kinatawan," tawag namin ay "kangkongresman," pero nang nainis na kami ay naging "kengkoygresman." Ang tawag kay Cory ay "Presidentita," pero dahil sa kapa-pangako, ginawa na itong "Promisidentita."

Hindi lang sa lengguwahe dapat maging mapanlikha kundi dapat maging sa mga concepts. Halimbawa, putok na putok ang konsepto ng foreign debt pero medyo mahirap talakayin. Dahil gusto naming matalakay sa programa, gagawin naming "utang nang foreign debt." Tinalakay ang foreign debt sa pamamagitan ng paggamit ng konsepto ng fish ball. Dito nagiging simple ang karanasan, nakukuha ang koneksyon kung mahirap ng ipaliwanag.

Maaaring mayroong reactions gaya ng bastos ang lengguwahe, puwedeng sabihin ng iba na niloloko ang audience. Pero sa amin, ang paglalaro sa lengguwahe ay pagiging sensitive sa kung ano ang wika at alin ang naiintindihan ng mga tao batay sa interpretasyon, at kadalasang

kinalalabasan ng inimbento ay contempt. Halimbawa ay ang pagpronounce ng "solusyen," "institusyen" -- niloloko ang lengguwahe, niloloko ang mga Pilipinong nagpipilit magkaroon ng accent -- ginagamit ang all sorts of devices dahil ang pangunahing punto ay ang marating ang audience at maintindihan ang mensahe.

DR. CONSUELO PAZ (UP Department of Linguistics): Bago ako mag-comment sa mga tinalakay, nais kong linawin ang paggamit ng mga terminong lengguwahe o dayalekto. Huwag na nating tawaging dialect ang mga salita natin sa Filipino dahil lahat ng mga ito ay mga wika. Kaya lang natawag na dialect iyan ay dahil noong sinakop tayo, ang tingin ng mga mananakop sa wika natin ay mas mababang uri ng salita, walang kakayahan. Pero kung titingnan ninyo ang mga inilahad ng ating mga bisita ay makikita nating talagang may kakayahan ang wika natin, kaya matatawag natin itong wika. Bukod dito, hindi ito magkakaparehong wika kasi hindi nagkakaintindihan ang mga nagsasalita ng, halimbawa, Tausog at Ilokano. Hindi ito mga dialect. Ang dialect ay isang variation ng wika. Mayroon ding mga social dialects na matatawag gaya ng pinuna ni Heber na nasa nagsasalita iyon; kung karpintero, mayroon silang sariling wika; kapag doktor, mayroon ding sariling wika. Kaya sinasabi ng doktor kapag nagagalit sa kanyang anak, "May reseta 'yang kalokohan mo, palo!" Ang mga ito ay halimbawa nang social dialects, variation ng mga wika.

At ang isa pang isyu, parang walang pagkakaiba ang "Pilipino" at "Filipino." Alam kong mahaba nang panahon na pinagdidiskusyonan iyan. Sa amin ang "Pilipino" ay ang Tagalog na itinuro sa paaralan na talagang may kahirapan. Ang "Filipino" naman ay 'yung salitang nakabase sa paggamit, hindi kung ano ang sinusulat ng anumang institusyon bilang tama o mali, kundi kung ano ang ginagamit ng mga tao. Sa tingin ko, ang mga bisita natin ang nakakaunawa kung ano ang pagkakaiba ng mga ito. Wala talagang wikang puro. Kapag may interaksyon, hindi maiwasang maimpluwensiyahan ang wika. Maski ang Latin, hindi natin masasabing puro iyan. Ang masasabi sigurong purong salita ay ang mga wika ng caveman noon na wala pang interaksyon sa ibang kultura.

Magandang halimbawa ang mga inilahad ni Ariel at angkop na angkop ang klasipikasyon na ginawa niya. Mapapansin ninyo ang pag-uuri niya sa pamamagitan ng pagsabi na: ang isang ito ay Tagalog, dahil ang ginamit ng makata na iyon ay mga salitang talagang Tagalog. 'Yun namang isa, ang likha ng makatang si Sandoval, ay talagang mapapansin ang paggamit ng Filipino dahil sa mas bukas ito sa pagpasok ng wika, hindi nakatuon lamang sa iisang wika.

Bakit Filipino ang kailangang wikang pambansa? Una, ito halos ang naririnig natin sa buong bansa. At nagiiba at nagkakaiba lamang ang variation ng mga ito dahil sa lugar o dahil sa katutubong salita sa lugar na iyon. Kaya kung naroon ka sa Ilocos, nakakarinig ka ng Filipinong may halong Ilocano, gaya na rin sa Cebu at kung saan-saan.

Pangalawa, tungkol sa kung papaano magkakaintindihan, nalaman namin na sa mga cognates o salitang pare-pareho sa Pilipinas, halos 85 percent ang magkatulad sa bokabularyo. Halos marami na ang magkakapareho ng paraan ng pagkakadugtong-dugtong ng salita. Mayroon lamang kaunting naiiba gaya ng Capampangan. Ang matinkad na napapansin, kung hindi sa punto, ay sa bokabularyo. Pero ang bokabularyo, halos pare-pareho.

Sa sinabi naman na mga idyolek, o mga speech habits ng mga tao, kasama na rian ang mga bokabularyo. Ang mga speech habits ng tao ay may pagkakaiba-iba kahit ang ginagamit pa nila ay iisang wika. May mga salitang nais nating gamitin, mayroong mga salitang hindi natin alam gamitin, at ang kadalasang ginagamit ay ang mga salitang alam o malapit sa kanila. Ngayon, ang mga taong malulugod sa ginagamit nila ay 'yung mas malapit ang idyolek. Kung ang idyolek niya ay ibang-iba, hindi masyadong natutuwa ang nakikinig sa nagsasalita. Kaya depende sa gumagawa ng tula o kanta kung sino ang gusto nilang makumbinsi o pinagbabaginan ng nilikha nila gaya ng nabanggit ni Gary. Ang tinutukoy niya ay "idiom" o mga sentence o salita sa mga wika na hindi nauunawaan sa ordinaryong grammar. Ang kailangan diyan ay ordinaryong usage upang maunawaan. Katulad iyan ng mga Pilipinong gumagamit ng salitang Ingles na nagsasabi ng "For a while." Iyan ay idiom dito sa atin. Pero pag ginamit mo ang salitang iyan sa labas, hindi iyan

masyadong maiintindihan. O kaya may nagsabi ng "Have a nice day!" Kung hindi mo alam ang idiom na iyan, karaniwang isasagot dito "Oh, thank you!" Ang dapat sagot diyan ay "You too." Kapag "thank you" ang isinagot, malalaman na hindi taga-roon ang sumagot. Mahalaga ang pagkaunawa dito upang maging epektibo sa pananalita.

Sa sinabi ni Jobart na ang dapat gamitin ay yung nakaugat sa buhay ng tao -- ang tinutukoy dito'y paggamit ng lingua franca. Ito ang nakaugat sa buhay ng tao dahil bunga ng pangangailangan ang paggamit sa mga salita, hindi na iniisip kung tama ba o hindi ang gamit. Ang ginagamit ng tao sa araw-araw ay ang naka-ugat sa kanilang buhay, kung ano ang nais nilang sabihin.

Totoong hanggang ngayon, may pananaw pa ring mas matalino ang gumagamit ng salitang Ingles -- ibig sabihin, sila ang mga edukado o boss. Pero hindi na ngayon matindi ang problemang ito dahil may kompetisyon na ang salitang Ingles, ang Filipino. Kapag lumabas ka ng Maynila, makikita na bihira na ang nagsasalita ng Ingles ngayon. Ang nagi-Ingles na lang ay ang mga titser, o pulitiko. Ang nakakarami, kaagad-agad ang gagamiting salita ay Filipino kaya lumalaganap na rin ang prestige nito.

Isang halimbawa ng pagkakaiba ng gamit ay "May tulay diyan sa harap ng bahay niya" o kaya'y "Magsakay ka na diyan sa LRT." Para sa mga Tagalog, hindi ganito ang paggamit nila, kaya madali nilang mapuna ang paggamit ng mga ganitong pangungusap, at tama naman sila. Ngunit para sa mga hindi Tagalog, hindi natin maaaring sabihin sa kanila kung ano ang dapat. Sa isang nagsasalita na nais lamang maintindihan, o makumbinsi ang tao, hindi na kailangan na isipin kung ano ang gagamitin. Ang ginagamit ay kung ano ang nalalaman, na kadalasang nangyayari. Kung susuriin, dito makikita ang impluwensiyang pumasok dahil sa pananalita ng mga hindi Tagalog. At structural iyan, sa grammar. Hindi pa tinitingnan diyan ang bokabularyo kundi ano talaga ang struktura ng wika. Sa sinabi rin na "Ang gumagawa ng wika ay ang tao," talagang totoo iyan. Kaya ang lingua franca ay ang wika ng karaniwang tao na halo-halo. Hindi pinag-aralan ang pagbuo nito dahil ito'y nabuo batay sa pangangailangan at paggamit.

Sa usapin ng "formal" na Filipino na siyang pinagtatalunan ngayon sa academic circle, na hindi raw puwedeng gamitin ang wikang Filipino sa pormal na okasyon, may nagsasabi pa na hindi pa raw intellectualized o hindi pa puwedeng gamitin sa mataas na pag-iisip ang Filipino kaya hindi maaring gamitin sa pagtuturo o wikang pambansa. Pero ang punto, kung intelektuwal ang gagamit, intelektuwal iyan. Hindi wika ang nai-intellectualize kundi ang gagamit sa wika. Mabibilang na intellectualized ang Filipino dahil sa maaaring magamit ito sa intelektuwal na topic o paraan.

Tungkol naman sa sinabi ni Jobart na pagbabago ng spelling, kung ano ang nadidinig nila, iyon ang isinusulat -- marami ang ayaw nito. Sabi ng iba nakakadiri daw ang ganoong spelling. Pero, ginagawa yan sa lahat ng bansa sa buong mundo. Pag sila'y humiram ng wika, kaagad-agad iniiba ang spelling para hindi masabi na hindi nila wika iyon. Kapag hiniram, inaangkin at tinatatakan itong kanila. Bakit mahalaga iyan? Hindi ba ang problema ngating bayan ngayon ay ang literacy? Mababa ang literacy natin. Pag gobyerno ang nagsasalita, sinasabi niya "We have one of the highest literacy rate." Hindi totoo iyan. Hindi naman functionally literate ang marami. Kung gusto nating itaas ang literacy, dapat ilapit natin ang written word sa salita para pagnadinig nila ang isang word at nakita ang sulat, kaagad-agad, magkakaroon ng association. Kapag ni-retain ang spelling sa Ingles, mahirap matandaan. Wala sa realidad ng nagsasalita dahil ibang-iba sa sistema ng spelling nila. Sinabi rin ni Jobart na dapat ibagay sa audience. Kaya mahalaga ang wikang pambansa -- lalo na ang wikang panturo -- ay dahil sa naibabagay ito sa nakikinig. Kung hindi, matagal bago magkakaintindihan.

DR. TERESITA MACEDA (UP Sentro ng Wikang Pambansa): Tila nagkakaisa ang lahat sa pagsasabing hindi dapat debatihin pa ang wikang pambansa. Kung babalikan natin ang ating kasaysayan, matagal tayong paurong-sulong sa usaping ito. Pero may mga nagpursigi sa pagsulat sa wikang pambansa, ano man ang tawag dito. Sinasabi ni Heber na maaaring Cebuano, Tagalog, Ilocano pero kung may political will sana ang gobyerno ay magkakaisa na tayo dito. Hindi na tayo dapat mag-umpisa sa zero na kailangan pang lumikha ng iba tulad ng sinasabi ng ibang

nagpo-protesta nito, na ang kailangan raw muna ay payabungin ang mga rehiyonal na wika bago patuloy na tumulong sa pag-evolve ng wikang pambansa. Meron nang wikang sinasalita. Totoong ang midya ay nakakarating sa buong kapuluan. Ang "Eat Bulaga" ay pinapanood hanggang Tawi-tawi. Kahit may regressive elements ang paggamit ng wika, ang punto ay ginagamit na ang Filipino.

Naipakita na rin na sa mga practitioners hindi na isyu ang panitikan sa Pilipino o sa ibang rehiyonal na wika o Ingles sapagkat nakita natin na kapag sa Ingles sinusulat ang panitikan ng isang bansang kung saan ang marami ay hindi nagsasalita ng Ingles, nililimita mo ang karanasang puwedeng ipaloob sa panitikan na iyan.

Sa maikling kuwento ni Amado Arguella, magsasaka ang kanyang paksa pero napakagandang pakinggan ang "roasted eggplants" na ang ibig sabihin pala ay inihaw na talong lang. Parang napakaganda ng pastoral life sa Ilocos gayong kahirapan ang pinapaksa. Hindi iyon nakakarating sa sikmura dahil napapaganda ng dayuhang wika ang karanasan at kahirapan. Malayo na ang narating natin mula doon at marahil, ilan sa atin ang namulat na lalong-lalo na sa batang makata na ang importante sa panahon ng ating kasaysayan ngayon ay sino ang nais nating dapat marating? Sino ang nais nating gisingin? O sino ang nagkukup ng wikang pambansa at maaari nating kunan ng kaalaman? Marami sa ating oral na tradisyon ay kinukup at inaruga ng ating mamamayang Pilipino. Sana, kung lahat ay kagaya ng ating makatang si Heber na ang pinagkukunan ng elementong tradisyonal ay ang taong bayan at nagagawang bihisang ang elementong ito ng bagong estilo, mas malayo na ang ating mararating.

Ang wika ay makapangyarihan at nasa gumagamit kung papaano ito gamitin, lalong-lalo na sa midya. Marami na ring pagbabago sa midya at makikita natin na medyo huli ito. Nauuna ang wika sa lansangan kaysa sa midya at humahabol ang midya sa wika. Kung noon sinasabing ang impormasyon ay maaari lamang ihatid sa dayuhang wika, ngayon ay nag-iiba na rin ang format at gumagamit na rin ng wikang pambansa.

Ang statement ni Gary na automatic ang protesta sa paggamit ng Filipino, gaya ng sinasabi ko kanina, naroon ang dalawang karakter na both progressive and regressive. Ang karakter nito dito ay progressive. Mahaba na ang tradisyon natin ng vernakular at panitikan. Ang Tagalog ay marami ng makabago at mapagpalayang diwa ngayon. Nasa kamalayang pulitikal din ng gumagamit nito. Gayun pa man, masasabi natin na lumalawak ang karanasang ating puwedeng ipahayag o ilahad kung ang Filipino ang ating gagamitin. Importante rin ang paggamit ng Filipino sa musikang Pinoy. Sang-ayon ako kay Heber na kapag wikang banyaga ang ginagamit ay parang walang pagkakaiba at parang kinokopya lang ito. Ang sariling salita natin, ayon sa kanya, ay may anging musika at tunog.

Ano ngayon ang pangunahing dapat isaalang-alang natin sa paggamit ng Filipino? Ang pinaka-importante pa rin ay sino ang audience na nais marating? Importante rin na isaalang-alang ang kalagayan ng ating bansa ngayon na nangangailangan ng pagkakaisa sanhi ng mga krisis na bumabagabag dito. Alam natin na hindi natin mararating ang taong bayan kung Ingles nang Ingles ang mga opisyal. Kung nais nila ang pakikilahok ng nakararami, wala nang iba pang lengguwaheng dapat gamitin kundi ang Filipino.

Sa Mindanao, ang mga tao'y nagtatanong, "Bakit ang materyal na ipinapadala sa amin ay nasa Ingles?" Sasabihin nila, "Kung hindi ka marunong sa Cebuano, magsalita ka sa amin sa Filipino o Tagalog." At isang uri ng Filipino ang kanilang sinasalita doon. Katulad sa Davao, mababasa ang "Bawal mag-ihing dito." Hindi tamang Tagalog iyan. Kung ganitong grammar ang gagamitin, mali na, kasi ang ang dapat, "Bawal ang umihi dito." Pero sa Cebuano, hindi naiintindihan ang gitlaping "um," gagamitin ay "magkain" sa halip na "kumain." At para sa kanila, tama ang "magkain," sabihin mang mali. Kung nais nating makilahok ang mga Cebuano, kailangan talagang palayain ang Filipino sa grammar ng mga Tagalog.

OPEN FORUM

Question: Papaano naman ang sektor na ang tingin sa paggamit ng wika ay hindi kasinglaya sa paggamit ng mga makata, mang-aawit o ng mga nasa telebisyon? Ang sektor na tinutukoy ko ay ang siyensya at matematiks. May naniniwala dito na ang gamit ng wika ay para sa komunikasyon pero ang register o variety ng kanilang wika ay hindi kasingyaman ng inyong wika. May mga problema sila sa terminolohiya dahil hindi puwedeng i-manipulate ang wika nila kasi hindi ito emosyonal. Hindi puwede sa kanila ang maraming kahulugan ug isang salita. Dapat isang salita, isang kahulugan. Samakatwid, dapat may consistency sa porma at consistency sa kahulugan. Dapat direct, precise, objective at hindi emosyonal.

Lumilitaw dito sa akademya na may isa pang bumabagabag sa ilang gustong gumamit ng wikang Filipino pero ang problema nila ay kung papaano mabubuo ito. Ito ay tinatawag na "lexical" at "semantic elaboration" ng wika. Ibig sabihin, totoong ang ginagawa ninyo ay maganda pero kung minsan, ang everyday language ay hindi sapat para magbigay ng flexical stability, precision, clarity, objectivity na kailangan sa register o variety ng wika ng matematiks.

Ano ang magagawa ninyo sa pagpapaunlad ng isang registro o variety ng wika sa matematiks? Mag-imbento ba o lumikha?

MR. J. BARTOLOME: Expected ang problemang iyan. Kung sa mismong ordinaryong lengguwahe, ang gobyerno natin ay hindi magkakaayon, doon pa kaya sa espesyal? Actually, napakaliit na sektor iyan kung ikumpara sa 60 milyon na Pilipino pero mahalagang-mahalaga ang math, sciences at technology. Puwede nating pag-aralan ang karanasan ng ibang bansa. Noong nagtratabaho ako sa fisheries, dahil wala tayong libro sa fisheries, ang ginagamit naming libro noon ay Ingles na isinulat ng Amerikano. Ang problema, ang pinag-aralan ng mga Amerikano ay iyong dagat nila doon kung saan kakaunti ang variety ng isda pero napakarami sa bawat isang klase. Iba ang dagat natin -- tropical ito na kung saan makikita ang maraming klase ng isda pero bihira 'yung isda na napakarami bawat klase. Kumbaga, nauubos ang oras ng mga estudyante natin sa kaaaral ng malalamig na dagat na hindi naman nila napupuntahan. Ang maganda diyen, sa pag-aaral ng fisheries, dapat maintindihan muna natin ang dagat natin at mapuntahan ang mga mangingisda natin imbes na kumunsulta sa mga libro ng Amerikano.

Ganoon din sa Math. Saan ka magsisimula sa pag-aaral mo? Kasi, ang dilemma natin, nasa gitna na tayo. Magsisimula pa ba tayo ng bagong terminolohiya sa Math samantalang nakadevelop na ang Ingles ng terminology? Bakit hindi na lang natin gayahin iyon? Kung magsisimula tayo ng panibagong wika, matatagalan bago madevelop iyon.

Ganito naman ang nangyayari sa agriculture. 'Yung isang agricultural engineer na puro Ingles ang libro, hindi niya kayang kausapin 'yung magsasakang Pilipino. Alienated siya dito kaya hindi niya maipaliwanag ang mga pinag-aralan mula sa English textbooks.

Ganoon ang problema. Dapat magsimula tayo sa pagkilala ng problema rather than magsimula sa bagong wika. Hiramín na lang muna natin ang terminolohiya sa Ingles kung kailangan.

MR. H. BARTOLOME: Puwede rin namang gamitin ang English textbook, pero yung medium of instruction, Filipino, tulad sa Natural Sciences. Bagsak ako sa unang Nat. Sci. dahil sa Ingles tinuro ito pero nang naging teacher ko si Vic Manarang, ang taas ng grade ko dahil Pilipino ang medium of instruction.

Comment: Dito kasi, hindi dapat pabaya na lang ang tao sa pag-develop ng wika. Pinaplano ito. Hindi laging sapat ang wika. Minsan, nahuhuli ang wika sa kaisipan at sa pagbabago ng kapaligiran. Hindi laging nagagamit ang everyday language. May mga gamit din ang wika na kailangang planuhin at hindi dapat ipaubaya sa emosyon.

MR. GRANADA: Naging estudyante ako ng Metallurgical Engineering sa UP. Sa Physics, merong term na "couple" na may function na tinatawag na "moment," kaya mayroong phrase na "moment

of a couple." Hirap na hirap kaming i-translate sa Tagalog 'yon, kaya nagkasundo kami sa phrase na "oras ng ligaya." Nagkaintindihan kami.

Pabor din ako doon sa paggamit ng foreign terms sa siyensya. Ngunit dapat ituro din natin sa mga kumukuha ng natural sciences na ang kanilang disiplina ay kaugnay sa pagpapalaya ng bansa. Dapat ilagay sa framework na ito ang pagtuturo sa kanila. Sa Mapua kasi puwede kang gumradweyt ng hindi kumukuha ng social sciences. Kaya kapag gumawa sila ng mga tulay, nasisira dahil profit lang ang alam nila. Mas mahalagang usapin ito kaysa sa pagiging accurate ng kanilang terminolohiya.

Nauna ang ibang natutunan natin kaysa sa pagde-develop ng ating bansa. Sa totoo lang, hindi pa natin kailangan ang teknolohiyang 'yon sana. Nahihirapan tayong gumawa ng terminolohiya kasi "alien" sa atin 'yung karanasan na 'yon. Pero nandoon na nga rin tayo, sagutin na lang natin doon sa framework. Ang hamon sa atin dito ay kantahan, dulaan at sayawan natin 'yung mga engineering students ng mga mapagpalayang kanta at sayaw para maisipan nilang gumawa ng matitibay na buildings, hindi 'yung katulad ng ginawa ni Estuar.

DR. PAZ: Hindi ako sang-ayon na kulang ang wika dahil kung may kakulangan, nasa gumagamit ito. Kung talagang pinag-iisipan, walang kulang. Puwedeng hiramín o imbentuhin ang termino pero ang importante, gamitin na habang nandiyan.

Sino ngayon sa tatlong bersyon ng wika ang magpapasiya kung ano ang wikang gagamitin? Kailangan nga ng isang Institute na magdidesisyon kung ano ang terminong tama pero bukod doon, hindi sila makakapagpasiya kung hindi pa ito ginagamit. Kaya ang kakulangang tinatawag, hindi talaga kakulangan. Iba 'yung problema sa termino at problema ng wikang panturo dahil doon sa huli ay walang problema.

Hindi totoo na wala nito sa kung sino man ang nagpo-propose sa mga terminong 'yan. Sa tingin ko malakas ang tinatawag na "prestige factor" sa wika. Siguro, kung manggaling sa UP, pakikingan kaysa kung galing sa ibang lugar.

Isang punto rin ang pagtanggap sa terminolohiyang pino-propose. Sa pag-imbento ng magagandang salita o translation, hindi agad-agad tatanggapin ito tulad ng nangyari sa translations nina del Rosario at ni Llegas. Ang language plan, kailangang i-base din sa gamit.

DR. MACEDA: Hindi puwedeng i-impose ng linguist o language planner ang terminong gagamitin. Kailangang manggaling iyan sa practitioner.

Ang gustong mangyari ng iba ay maglabas na lang kami sa Sentro ng Wikang Filipino ng word list na gagamitin ng iba. Hindi puwede iyan dahil matutulad ito sa nangyari sa Surian noong lumapit ang UP Los Banos dito para humingi ng terminong katumbas ng "real property" o "immovable property." Ang ibinalik sa kanila ay "di natitinag na pag-aari."

Kailangan talagang manggaling sa practitioner ang termino. There will come a time na mai-standardize din ito kung ginagamit na ang salita. Ang ginagawa sa Malaysia ay after a time na may mga termino sa siyensya na kailangan nang pagkasunduan, tinatawag ang mga nasa disiplina at nagde-decide sila kung ano ang gagamitin. Kailangang palaguin muna ang wika bago mag-standardize.

Comment: Parang ni-reduce ni Tet 'yung pagkakaroon ng language planner. Siguro, ang hiling na pag-standardize, hindi ibig sabihin noon ay basta magbibigay na lang ng word list. Ibig sabihin, bilang Sentro, dapat pag-aralan dito ang sitwasyon at mula sa pag-aaral ng sentimyento at pananaw ng iba ay makakabuo ng guidelines kung papaano sila makakagawa ng terminolohiya nila. Sa paggawa ng termino at registro sa matematiks, dapat sigurong i-organisa ng Sentro ang lahat na interesado sa matematiks at pagkasunduan ang wikang gagamitin. Ang lilitaw ngayon ay hindi ang Sentro ang nagplano kundi ang mga practitioners sa gabay ng Sentro. Ganito ang mas ibig ko pang sabihin sa language planning, hindi simpleng pagbibigay lang ng linguist sa practitioner ng gagamitin nito.

Question: Papaano ang mga wikang hindi ginagamit ng mga intelektwal. Magkakaroon ba ng dalawang uri ng wika, intelektwal at hindi?

DR. PAZ: Ang sabi ng iba, kailangan muna na maging intellectualized ang wika bago ito gamitin ng mga intelektwal. Ang wika ay nai-intellectualize lamang sa paggamit. Hindi vice versa na kailangan munang i-intellectualize ito bago gamitin. Kaya ang mangyayari noon, wala ng dalawang wika.

Comment: Sa language planning, ginagamit ang intellectualization sa ganitong paraan. Ito ay katangian ng wikang functionally differentiated. Ang wikang iyan ay puwede nang gamitin sa science, sa math, sa lahat. Walang problema sa tinatawag na termino kasi ang termino ay cultivated na, lahat ng termino, meron na. Samakatwid, kapag sinabi na intellectualized na ang planning, magagamit na ang wikang iyan sa ibang larangan dahil may mga termino na. Isang pagtingin ito.

Sa bahagi ni Dr. Paz, sa intellectualization, parang proseso iyan na lalong nai-intellectualize ang wika kapag ginagamit natin sa iba't-ibang larangan. Ang pag-iintellectualize ng Filipino sa larangan ng matematiks ay lalong uunlad kung ginagamit natin. Hindi ito case na ang tao ay intellectualized, at ang wika ay hindi.

Marami na ang larangan tulad ng sikolohiya na nagpapakitang nagagamit na nga ang wikang Filipino. Sumusunod na rin siguro ang iba. Patunay ito na puwede palang gamitin ang Filipino sa anumang disiplina sa akademya. Samakatwid, ang Filipino ay intellectualized na though uneven pa rin ang intellectualization.

Question: Hindi ko pa rin maintindihan kung anong ibig ninyong sabihin sa intelektwalisasyon.

DR PAZ: Kaya nga hindi ako naniniwala doon. Hindi dapat usapin kaya lang iyon ang isang binabatikos sa Filipino.

Hindi kailangang sabihin na intellectualized na o hindi ang wika. Ang punto ko, kahit anong wika kung gustong gamitin ng isang tao sa isang larangan, ibabagay niya ang wika, kasi tayo ang may utak. Magagamit o mai-intellectualize ang wika sa kahit anong larangan.

Comment: Sa sinasabing nagrerebelde ang mga Cebuano tungkol sa wika, sometimes I think, we generalize too much. Sino ang nagrerebelde? Si Lito Osmena at ilang tao.

Noong isang taon, nasa Cebu ako at dahil siguro kamukha ko si Judas doon sa painting ni Leonardo da Vinci, ini-Ingles ako. 'Yung steward sa airport, kinausap ako ng Ingles. Tinagalog ko siya at sinagot din ako ng Tagalog. Gano'n din sa taxi driver, tindero at receptionist sa hotel na pinuntahan ko. Kaya hindi ko maintindihan ang sinasabi ni Lito Osmena. Gaya ng nasabi ng mga tagapagsalita dito, ano ba ang gagamitin natin kung kinakausap tayo sa palengke? Ibanag ako. I come from an Ibanag-speaking region at ang lingua franca namin ay Ilokano. Iwanan mo ang lugar na iyon at pumunta ka kahit saan, ano'ng gagamitin ng Ibanag kung hindi nakapag-aral ang kakausapin niya -- Filipino.

So, let us not generalize too much. Lito Osmena is not the fountain of linguistic wisdom.

At sino ba ang ayaw sa Filipino? Ano ang kanyang background at interest? Madaling ipamulitika kasi itong isyu ng language. And politicians know. They can easily debate: "The Tagalogs are overwhelming you. They are colonizing your mentality." Napakadaling gawin niyan kung ikaw ay demagogue. Bakit tayo magpapaloko sa demagogue? We should know better. Magkaisa tayo sa wika. What is a better way of getting ourselves united except by being able to communicate with one another? I'll say it in Filipino: Ano pa ang paraan para magkaisa tayo kundi sa pamamagitan ng wika?

Question: Bakit may mga taong nagsasabi ng "Tagalog imperialism?" Sa palagay ko, may tinatawag tayong power dimension sa usapin ng wika. Sa kasaysayan ng Pilipinas, laging ginagamit ng tao ang wika upang panatilihin ang kanilang kapangyarihan. Ganoon ang problema ng mga Cebuano politicians. Usually, mga political elites ang pumapalag sa paggamit ng Filipino at ginagamit lang nila ang language issue na panakot sa mga tao. Ang sinasabi nila, pag Tagalog ang magiging wika, mawawalan ang mga Cebuano ng access to power kaya dapat Cebuano ang gagamitin para may access sila to power. Ganito palagi ang role ng mga political elites natin dito sa Pilipinas. Sila ang intermediary. Papel daw nila ang pagsasalin ng batas na naisulat sa Ingles into Cebuano para maintindihan ng mga tao. However, isasalin nila ito sa pamamaraan na gusto nila. Takot sila na gawing accessible ang gobyerno sa pamamagitan ng isang wikang maiintindihan ng lahat. Mawawalan kasi sila ng papel at kapangyarihan kapag diretso nang maiintindihan ng mga tao kung papaano pinapatakbo ang gobyerno at kung ano ang mga patakaran nito.

DR. PAZ: Iyong mga tinutukoy na politicians, ang gusto nila ay Ingles. Bukod dito, mayroong ilan na talagang natatakot na mawawala o matatalbugan ang kanilang sariling wika. Pero hindi naman totooong mangyayari iyan dahil hindi naman ginagamit ang Filipino sa pamilya o kaya sa loob ng isang baryo. Ang wikang katutubo nila ang ginagamit. Habang may gumagamit sa isang wika, hindi iyan mawawala.

Ang isa pang kinakatakutan ay ang maisahan sila dahil sa tingin nila, mahirap ang Tagalog. Nahirapan siguro sila sa pag-aaral ng Pilipino sa eskuwelahan at parang hindi na sila gagaling. Kaya dapat siguro, huwag tayong masyadong sarado sa paghusga ng tama o maling salita dahil ang Filipino ay hindi ang Tagalog.

(The discussions in the latter half of the open forum cannot be reproduced due to technical reasons. -- Ed.)